

Jurga GIRČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

NAUJUJŲ SKOLINIŲ ATITIKMENYS – NAUJADARAI

I.

Pastarajį dešimtmetį į lietuvių kalbą patenka itin daug skolinių. Ne visi jie vertinami vienodai. Vieni, paprastai turintys klasikinių kalbų pagrindą, tradičiai įsileidžiami, pvz., *auditas, graferis*¹. Tokių skolinių vartojimas ribojamas tik tuo atveju, jei jie iš viešosios vartosenos ima stumti tą patį dalyką įvardijančius lietuviškus žodžius (pvz., *ekskliuzyvinį siūloma keisti išskirtiniu, distributorių – platinantu ir pan.*). Nekeičiami ir nauji kitų kraštų realijų (pvz., tautybių, specifinių kultūros reiškinių, nacionalinių valgių, atogrąžų vaisių, prieskonų ir pan.) pavadinimai. Tai gali būti gana plačiai vartojami skoliniai (pvz., *avokada, karis, spagečiai*) ir labai reti, vadinamieji egzotizmai (pvz., *čiunio, hadži: Žurnalystų apsilankymo dieną boliviečio ir lietuvių šeima pietums valgė tradicinį Bolivių patiekalą iš sušalusiu ir sudžiovintu bulvių – čiunio LR 97 05 03. Musulmonai gerbia aplankiusius pranašo miestą Meką ir vadina juos hadži R 96 01 06*). Prie nekeičiamų skolinių, matyt, reikėtų priskirti ir moderniosios kultūros reiškinius, ypač – šiuolaikinės muzikos, meno kryptis, stilius įvardijančius skolinius, pvz.: *hepeningas, reivas, repas*. Kitiems skoliniams mėginama ieškoti lietuviškų atitikmenų.

Tie skoliniai, kuriuos manoma esant keistinus, paprastai vadinami *naujosios svetimybėmis*. Tai néra labai tikslus terminas², bet jis, matyt, vartojamas norint bent sąlygiškai atskirti įsileidžiamus skolinius nuo vengtinų, keistinų.

Reiškinį, kuris įvardijamas žodžiu junginiu *naujosios svetimybės*, galima laikyti dvipusių, apimančiu skolinimasi ir naujų darinių radimasi³. Skolinimasis ir daryba yra pagrindiniai naujažodžių (arba kitaip neologizmų) radimosi kalboje būdai (Urbutis 1978: 28–29). Vadinosios svetimybės (dėl jau minėto šio pavadinimo netikslumo šiame straipsnyje bus vartojamas terminas *skoliniai*) ir jų lietuviški atitikmenys – tų būdų konkurencijos apraiška.

¹ Graferio keičiama tik angliska priesaga; teikiama vartoti formą *grafitininkas*.

² Vienuose kalbos norminamuosiuose leidiniuose svetimybe vadinamas tiesiog svetimos kilmės žodis (be išankstinio vertinimo), o kituose ji laikoma lietuvišku barbarizmo atitikmeniu, sinonimu. Laikantis pastarosios nuostatos, svetimybėmis nelabai tikslu vadinti ne uždraustus, o tik vengtinus skolinius, kuriems siūloma atitikmenę (pvz.: *distributorius, topas* ir pan.).

³ Dėl kalbų kontaktų atsirandantys skolinių atitikmenys taip pat gali būti traktuojami kaip tam tikros rūšies skoliniai (Haugenas 1972: 352–354, 365–372; Pažūsis 1975: 33).

Kaip jau buvo minėta, naujujų skolinių atitikmenys yra tam tikri nauji dariai. Tai gali būti tikrieji darybiniai naujadarai (vediniai, dūriniai), semantiniai neologizmai⁴, nominatyviniai žodžių junginiai.

Naujus dalykus galima pavadinti jau esamų žodžių junginiais, tačiau daugiažodžiai pavadinimai ne visada patogūs ir kalba vien jais neišsiverčia. Kalboje taip pat pastebimas polinkis vengti homonimų ir neribotos polisemijos. Taigi žodžių darybai tenka svarbiausias lietuviško žodyno turtinimo vaidmuo (Urbutis 1978: 27–29).

Regis, žodžių daryba turėtų būti ir pagrindinis skolinių atitikmenų šaltinis. Mat dažniausiai teigama, kad naujieji skoliniai ateina kaip naujus dalykus (modernias technologijas, naują techniką, įnagius ir pan.) įvardijantys žodžiai. Atrodytų, kad jiems pakeisti siūlomi lietuviški atitikmenys taip pat turėtų būti nauji žodžiai – naujadarai. Tačiau yra ne visai taip.

Tai paaiškėja patyrinėjus visuomenei teikiamus naujujų skolinių atitikmenis.

Šiame straipsnyje remiamasi dviem šaltiniais: 1) Valstybinės lietuvių kalbos komisijos patvirtintu oficialiu dokumentu „Nevartotinos naujosios svetimybės“ (LKKN 130–132); 2) rekomendacinio pobūdžio sąrašu „Siūlomi naujujų svetimybės atitikmenys“ (KK 71, 84–95). Šie šaltiniai neapima visų naujiesiems skoliniams siūlomų atitikmenų, bet tai sąrašai, perėję tam tikrą kalbinę ir visuomeninę atranką (plg. individualius teikinius), todėl juos galima laikyti tam tikru visų rekomenduojamų atitikmenų modeliu.

Pirmojo sąrašo (toliau – NS sąrašas) naujadarai sudaro tik apie ketvirtadalį visų skolinių atitikmenų, antrojo (toliau – SA sąrašas) – maždaug apie trečdalį (visą nagrinėjamą naujadarų sąrašą žr. straipsnio pabaigoje).

Kodėl **naujieji** skoliniai gana retai keičiami **naujais** lietuviškais žodžiais?

Tokį santykį lemia kelios priežastys (vienos iš jų lingvistinės, kitos – ekstra-lingvistinės).

1. Ne visuomet **nauju** skoliniu įvardijamas dalykas yra **išties naujas**, todėl jam pavadinti neprireikia naujo lietuviško žodžio. Pvz.: *šopas = parduotuvė, krautuvė; vykendas = savaitgalis; tyneidžeris = paauglys; presa = spauda; hotelis = viešbutis; polismenas = policininkas* ir pan.

2. Kartais skolinys keičiamas esamais lietuvių kalbos žodžiais, turinčiais šiek tiek kitokį reikšmės atspalvį nei keičiamasis (pvz.: *pabas = alinė, aludė, smuklė; imidžas = įvaizdis*), bet vargu ar tokius atitikmenis būtų galima laikyti net ir semantiniai neologizmai.

3. Kita priežastis – dažni **daugiažodžiai (sudėtiniai) atitikmenys**, kurie beveik visi yra keleto įprastų žodžių ar jų formų junginiai, pvz.: *rankos lenkimas; kukurūžų dribsniai, dribsniai su priedais; nakvynės namai; alternatyvioji muzika, kultūra; perkamiausias albumas, graibstoma knyga; standinamasis kremas* ir pan.

---

⁴ Semantiniai neologizmai laikomos naujos žodžių reikšmės (Jakaitienė 1986: 102).

Nominatyvinius žodžių junginius, įvardijančius naują realiją ar savoką, galima laikyti tam tikrais **naujadarais** (Gaivenis 1980: 31), tačiau jų sudedamaisiais démenimis labai retai kada eina nauji žodžiai – darybiniai naujadarai, kurie kaip tik ir yra šio tyrimo objektas.

4. Yra ir tokį atitikmenę, kurių grafinė raiška sutampa su esančiu žodynuose žodžių (dažnai istorizmų, archaizmų arba dialektizmų) raiška, bet leksinė reikšmė yra nutolusi arba visai kita. Iš minėtojo NS sąrašo tokiais galima laikyti *sūrainių, glaustinių, (dokumentų) naikiklį, (kokteilių) plaktuvę, dėstą, tam-pres, tempes, dėklę, suvožtinį, smigę*, iš SA sąrašo – *gruzdes, iešką* (vyr. g.), *ausinuką, šveitalą*. Kai kurie (gal net daugumas) iš jų gali būti naujai padaryti žodžiai⁵. Pavyzdžiui, *čyžburgerio* atitikmuo *sūrainis* („tam tikras sumuštinis su sūriu“) primena archaizmą *sūrainis* („sūrus jūros vanduo; sūrus (apie jūros vandenį)“) (LKŽ XIV 207), bet iš tikrujų yra naujai pasidarytas sistemiškas priesagos *-ainis* vedinys (plg. *mėsainis, žuvainis*). Kad tai du atskiri žodžiai, rodo ir nevienodas darybos pamatas. Vienas yra būdvardžio *sūrus*, kitas – daiktavardžio *sūris* vedinys. Sinchroninės darybos požiūriu šiuos žodžius sieja tik darybos formantas – priesaga *-ainis*.

Turint galvoje, kad daug atitikmenų pasiūlo ne kalbininkai, žodžių paieškos žodynuose tikimybė yra nedidelė. Tokie atvejai, kai naujai padarytas žodis pasirodo jau gyvavęs kalboje, nėra naujiena (kad ir J. Jablonskio naujadarai, vėliau aptiki tarmėse). Tai, kad beveik visų įtariamų naujadarų (išskyrus jau minėtą aiškų darybinį homonimą *sūrainis*) daryba tarsi atkartoja gyvosios kalbos žodžių darybą, reikėtų vertinti kaip teigiamą dalyką: gyva, tradiciška.

II.

Apžvelgus bendrajį atitikmenų vaizdą, tikslingo sustoti prie įdomiausių – naujadarų.

Nustatyti, ar atitikmuo yra naujadaras, gana keblu. Be jau išvardytų aplinkybių (kai atitikmuo turi tokią pačią fonetinę raišką, bet kitokią leksinę reikšmę nei žodis, pateiktas LKŽ), svarbūs ir kiti dalykai – paieškos šaltiniai, laiko riba⁶.

---

⁵ Su panašia problema nagrinėdami dabartinės kalbos terminų darybą susiduria terminologai (Keinys 1975: 8).

⁶ Jei lietuviškas skolinio atitikmuo vartosenoje užfiksotas anksčiau nei buvo įtrauktas į vieną ar kitą naują žodyną, jis, be abejo, laikomas naujadaru (pvz., *vaizdajuostė*, vartojama vietoj *videojuostos*, įtraukta į LKŽ XVII tomą (LKŽ XVII 971). Kai skolinys keičiamas anksčiau sukurtu žodžiu, pastarasis nelaikomas naujadaru (pvz., *riedlentininku* (DŽ, 658) keičiamas skolinys *skeiteris* (LKKN 132). Deja, ne visada įmanoma nustatyti, ar skolinys keičiamas specialiai tam reikalui sugalvotu žodžiu, ar pastarasis jau funkcionavo kalboje iki atsirandant skolinui ir tik vėliau buvo pasirinktas jam pakeisti. Taigi riba tarp naujadaro ir ne naujadaro netgi darybos požiūriu (nekalbant apie semantinį) nėra labai aiški, bet, norint aptarti darybos polinkius, toks formalus požiūris (ypač pradiniam etape) yra būtinės.

Tokių sunkumų kyla ir kitiems naujadarų tyrėjams (plg. Urbutis 1961: 66; Kėzytė 1973: 37–38; Keinys 1975: 8).

Naujadarai paprastai atrenkami remiantis žodynais. Taip nagrinėjami įvairūs šiuolaikinės terminijos darybos modeliai (Keinys 1975: 7–56; 1979: 155–183; 1983: 70–123). Šiuo požiūriu tirta bendrinė leksika, pvz., sudurtiniai daiktavardžiai (Urbutis 1961: 65–121). Pradedamos tirti ir didesnės naujadarų imtys: remiantis tekstynais ir kompiuterizuotu DŽ³, registruojami naujažodžiai, kurie pagal kilmę dar skiriami iš du pogrupius – skoliniai ir naujadarus (Mikelionienė 1998: 11).

Šio straipsnio autorė remėsi I–XIX LKŽ tomai, visais DŽ ir TŽ leidimais, įvairiais terminų žodynais (kompiuterinis terminų bankas dar tik kuriamas, todėl galima paklaida). Tačiau, net ir turint visų žodynų kompiuterinį duomenų banką, negalima būtų absolūčiai garantuoti vieną ar kitą žodį esant naujadarą. Kaip teigia K. Gaivenis, žodžiai gali pasimesti ir nepatekti į žodynus (Gaivenis 1987: 41–51). Ypač tai pasakytina apie potencinius naujadarus: tyrėjas negali tiksliai pasakyti, kuriuos iš jų laikyti naujais dariniai, o kurių – ne (Gaivenis 1987: 33–34; Urbutis 1978: 269).

Šiame straipsnyje naujadarais laikomi skoliniui pakeisti specialiai sudaryti žodžiai – iki to laiko žodynose neužfiksuoti dariniai. Atsiribojama nuo nominatyvinį žodžių junginių (kuriuos, kaip jau buvo minėta, taip pat galima laikyti savitais naujadarais) ir galimų semantinių naujadarų.

Naujadarai gali būti tiriami įvairiais požiūriais – semantiniu, stilistinės konotacijos, darybiniu. Čia nagrinėjama jų daryba: mėginama išsiaiškinti, ar naujadarai yra tipiškos darybos, bandoma nustatyti jų darybos polinkius (lyginama su bk, šiuo požiūriu gerai ištirta terminija⁷). Tiriama, ar lietuvių kalbos daryba nepatiria neigiamos kitų kalbų įtakos, ar, įvardijant tikrovės objektus, reiškinius, aklai jomis neseikama⁸. „Vertinant bet kurį naujadarą, reikia išsiaiškinti ne tik jo darybinę tipologiją, bet ir kitus dalykus“, pavyzdžiui, „ar turi jis kitų lietuviškų arba tarptautinių pakaitų ir kokie jų tarpusavio semantiniai ryšiai“ (Gaivenis 1974: 30). Taigi netikslu būtų nagrinėti skolinių atitikmenis atsietai nuo jų atsiradimo priežasties – pačių skolinių: būtina aptarti ne tik lietuvių kalbos leksiką papildančius naujadarus – atitikmenis, bet ir jų santi-

⁷ Vadinamuosiuose naujujų svetimybų sąrašuose pateikiama nemažai terminų ar terminologizuotų atitikmenų (vadinamųjų nomenklatūrinių žodžių), būdingų viešajai vartosenai (pvz., kompiuterijos terminai *valdytuvas*, *spausdintuvas* ir pan.), todėl toks gretinimas yra tikslingas.

⁸ Daugiausia naujujų skolinių ateina iš anglų kalbos ar per anglų kalbą, kurios darybos sistema iš esmės skiriasi nuo lietuvių kalbos (plg. rusų kalbą, per kurią į lietuvių kalbą anksčiau patekdavo daugelis sąvokų: abiejų kalbų žodžių daryba turi nemažai bendrų bruožų (Kaulakienė 1974: 32)), todėl skolinio ir jo atitikmens darybos gretinimas gali atrodyti gančtinai formalus (išskyrus dūrinius), bet, matyt, pradiname etape vis dėlto tikslinges, ypač – semantiniu aspektu. Perspektyviausias, matyt, būtų skolinio ir jo atitikmens darybinės reikšmės tyrimas (Pažūsis 1989: 58–71), bet tai – ne šio straipsnio tikslas. Čia apsiribojama trumpu skolinio ir jo atitikmens darybos motyvacijos ir darybos būdo palyginimu.

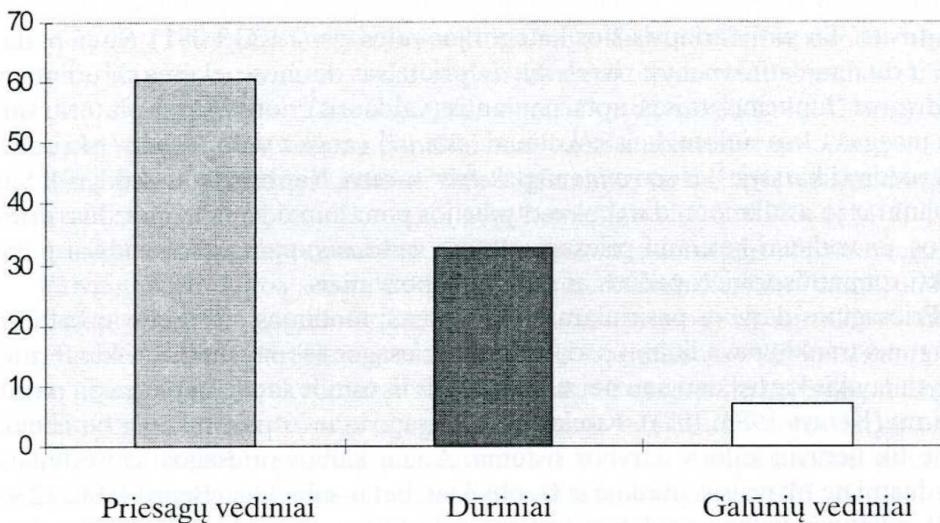
kius su keičiamais skoliniais (aptariamuoju momentu dar negalima tiksliai pasakyti, kurie iš jų – skolinti ar savi žodžiai – iš tiesų prigis, įsitvirtins realiojoje vartosenoje).

Kiek įmanoma, mėginama bent fragmentiškai apžvelgti ir atitikmenų varto seną⁹. Tai tikslingo ir netgi būtina, nes daryba laikytina pradiniu (tai tradicinis požiūris, jo laikėsi jau J. Jablonskis), o vartosena – galutiniu atitikmenų atrankos kriterijumi¹⁰. Taigi naudinga pasvarstyti jų tarpusavio ryšį.

III.

Beveik visi iš NS ir SA sąrašus patekę naujai padaryti skolinių atitikmenys (išskyrus būdvardžius *žingsninė* ir *ritininė*, jeinancius į sudėtinį atitikmenį) yra daiktavardžiai. Jų darybai panaudoti trys iš keturių pagrindinių lietuvių kalbos žodžių darybos būdų: sufiksacija (priesagų vediniai), fleksinė derivacija (galūnių vediniai), kompozicija, arba dūryba (dūriniai).

Naujadarų pasiskirstymas pagal darybos būdą (%)

⁹ Remiamasi Naujuju skoliniu ir jų atitikmenų kartoteka (sudarytoja – šio straipsnio autorė).

¹⁰ Pastarasis kriterijus nėra konkretiai įvardytas, bet apie reikala atsižvelgti į visuomenės nuomonę, vartoseną užsimenama jau kurį laiką (pvz., Skardžius 1997: 77, 79; Kniūkšta 1979: 90; Simonaityė 1979: 102), ypač tai pabrėžiama kalbant apie naujuju svetimybų atitikmenis (D. Mikulėnienė, J. Klimavičius ir kt. (žr. Girčienė 1997: 111–117). Ir tai neginčytina: realiai nevartojami net ir labai vykė naujadarai liks tik negyvi kalbos faktai.

Priesagų vediniai

Priesagų vediniai iš visų naujadarų populiariausiai. Minėtame NS sąraše jų yra keturiolika, SA – vienuolika, taigi su priesagomis iš viso sudaryta dvidešimt penki naujadarai.

Pagal darybos pamatą šie naujadarai skirstomi į veiksmažodinius ir vardžodinius vediniai, kurie dar grupuojami pagal darybos reikšmę. Toks skirstymas kelia problemą, nes „griežtų ribų tarp atskirų darybos kategorijų, beje, paprastai nėra, todėl dažnai ginčiamasi dėl platesnio ar siauresnio darybos kategorijos supratimo ir dėl paties vienos ar kitos realumo“ (LKE 142). Čia remiamasi LKG, DLKG pateikiama klasifikacija.

1. Veiksmažodiniai vediniai

Dvylika priesaginių naujadarų išvesta iš veiksmažodžių. Iš jų daugiausia – įrankių pavadinimų.

Įrankių pavadinimai

-tuvas. Tai pati dariausia šios kategorijos priesaga (LKG I 381). Su ja padaryti ir du nauji atitikmenys: *skrudintuvas* ‘prietaisas duonos riekėms skrudinti’ ir *valdytuvas* ‘funkcinis įtaisas, aptarnaujantis (valdantis) vietinio kompiuterių tinklo mazgus’. Jais siūlomi keisti skoliniai *tosteris*¹¹ (angl. *toaster* < *toast* ‘skrudinti, gruzdinti karštyje’) ir *serveris* (angl. *server* < *serve* ‘(ap)tarnauti, valdyti’). Šių skolinių ir jų atitikmenų darybos motyvacijos panašumai gana akivaizdūs: priesagos *-er* vediniai keičiami priesagos *-tuvas* vediniais; pamatiniai žodžiai pasirinkti remiantis tokiais pačiais ar panašiais požymiais.

Priesaginės darybos pasirinkimas yra visai suprantamas, nes lietuvių kalboje dauguma įrankių pavadinimų padaroma su priesagomis (pavyzdžiui, tokijų terminų yra penkis kartus daugiau nei su galūnėmis išvestų ir sudurtinių įrankių pavadinimų (Keinys 1983: 107)). Konkrečios priesagos *-tuvas* pasirinkimą, be abejo, lémė tik lietuvių kalbos darybos sistema. Anglų kalbos priesagos *-er* vediniais įvardijami ne tik įvairūs įrankiai ir kt. objektai, bet ir subjektais (Beard 1990: 123–129), o lietuvių kalba jie gali būti vadinami skirtingų priesagų vediniais. Plg. skolinių ir jų atitikmenų poras: *šrederis* – (*dokumentų*) *naikiklis*, *šeikeris* – (*kokteilių*) *plaktuvė*, *burgeris* – *suvožtinis*, *bestseleris* – *graibstinys*, *blisteris* – (*vaistų*) *lakštelis*, *plejeris* – *ausinukas*, *dileris* – *atstovas*, *referis* – *teisėjas*, *kileris* – *žudikas*, *menedžeris* – *vadybininkas* ir pan. Kiek kebliau su semantiniu pamatavimu. Bet turbūt svar-

---

¹¹ Skolinių reikšmės nustatytos remiantis šiais žodynais: ALŽ 1997, ED 1995, CID 1995, PLŽ 1997, VLŽ 1997.

biau ne tai, ar skolinys turėjo įtakos atitikmens darybai, o tai, kokia ta įtaka. Nedaug naujų realijų ar sąvoką susiformuoja grynai lietuviškoje dirvoje (Gaivenis 1980: 31), todėl natūralu, kad daugelis jas įvardijančių lietuviškų naujadarų „savo forma yra visai mūsiški [...], bet savo reikšme, savo sąvokinio turiniu yra pritaikinti bendroms, tarptautinėms sąvokoms žymeti“. Tik reikia žiūrėti, kad jie „savo darysena ir turiniu nebūtų atsių nuo mūsų kalbinio galvojimo, [...] kad būtų organiškai ipinti į mūsų vartoseną“ (Skardžius 1997: 280–281).

Aptariamieji naujadarai, be jokios abejonės, yra sistemiški, tipiški darios priesagos semantiškai „skaidrūs“ vediniai (piresagos *-tuvas* vediniai gali būti daromi iš įvairios sandaros tranzityvinių veiksmažodžių (LKG I 381; DLKG 129). Jų pamatinė forma, kaip ir iprasta tokiem vediniam, yra bendrasis).

-iklis. Šios, antrosios pagal darumą (LKG I 383), priesagos vediniai – trys įrankių pavadinimai: *segiklis* ‘įrankis popieriaus lapams susegti’, (*pranešimų*) *gaviklis* ‘prietaisas pranešimams gauti’, *spalviklis* ‘spalvotas rašiklis norimai teksto vietai pažymeti’. Jais keičiami skoliniai *steipleris* (angl. *stapler* < *staple* ‘(su)kabinoti’), *peidžeris* (angl. *pager* < *page* ‘iššaukti, iškvieсти ką’), *markeris* (angl. *marker* < *mark* ‘(pa)žymeti’). Šios, kaip ir aptartosios, grupės skoliniai ir jų atitikmenys yra priesagų vediniai, tik šiuo atveju atitikmenę semantinė motyvacija jau daug originalesnė nei pirmosios. Kiek panašesnė motyvacija tik *steiplerio* ir *segiklio* (įrankis *sukabinti* / *susegti*; šiam skoliniui keisti buvo siūlyta ir veiksmažodžio *sukabinti* vedinį, pvz.: *sankabė*, *sukabukas*). *Markeris* ir *spalviklis* iš esmės skiriasi nuo kitų šios grupės porų. *Spalviklis* téra viena iš *markerio* reikšmių, kitomis, bendresnėmis reikšmėmis siūlomi panašiai motyvuoti atitikmenys *žymiklis*, *žymeklis*.

Priesagos *-iklis* vediniai daromi tiek iš pirminių, tiek iš kitų veiksmažodžių. Paprastai remiamasi būtojo kartinio laiko kamienais (LKG I 383; DLKG 129), tai pasakytyna ir apie aptariamuosius atitikmenis (plg. formas *gauti*, *gauna*, *gavo*).

Palyginus priesagos *-tuvas* ir *-iklis* vedinius, kuriais keičiami anglų kalbos priesagos *-er* vediniai, galima ižvelgti konkrečios priesagos pasirinkimo motyvus. Priesagos *-tuvas* vediniais įvardijami didesni prietaisai, *-iklis* – mažesni prietaisai ar įnagiai. Toks skyrimas nėra atsitiktinis. Nors tarp šių priesagų didesnių skirtumų nėra, vis dėlto su priesaga *-tuvas* dabar labiau linkstama daryti sudėtingesnių prietaisų, įrenginių pavadinimus, o su *-iklis* – paprastesnių prietaisų ar jų dalių ir įnagių, rečiau – įrenginių pavadinimus (Keinys 1975: 20–21).

-tuvė. Įrankių pavadinimų kategorijai priskirtinas šios priesagos vedinys *gruzdintuvė* ‘prietaisas, kuriame apsemti riebalų kepami kulinarijos gaminiai – bulvės, spurgos, žuvis ir pan.’ Jis, remiantis nusistatytais formaliais kriterijais, taip pat laikytinas naujadaru¹². Šiuo vediniu siūloma keisti hibridą *fritiūrinė* (pranc.

¹² Šis žodis vartosenoje aptinkamas jau 1987 m. (Pvz.: *Fritiūrinė (gruzdintuvė) – specialus indas <...> kepti karštuoje riebaluose – fritiūre* (NÜE 118), bet i žodynas nepateko. Ji, nepaisant atsiradimo laiko, tikslingo priskirti prie naujadarų, nes, kaip matyti iš pateiktojo pavyzdžio, su galvotas specialiai skoliniui pakeisti.

friture ‘kepimas; riebalai kepimui’). *Gruzdintuvės* darybinė motyvacija yra neabejotinai autentiška (žr. Klimavičius 1997: 12–14). Kaip ir aprašytieji priesagos *-tuvas* vediniai, *gruzdintuvė* įvardija didesnį prietaisą nei atitikmenys su priesaga *-iklis*. Paprastai priesagos *-tuvi* vediniai žymi įnagius, nesudėtingus prietaisus arba indus (LKG I 386; DLKG 130). Šiuo požiūriu *gruzdintuvė* šiek tiek skiriasi: vis dėlto tai yra pakankamai sudėtingas prietaisas (plg. *trintuvė, grūstuvi*), jo negalima laikyti ir indu, nors tokią asociaciją gali kilti (plg. *gruzdintuvę* ir *keptuvę*). Abiejuose „daiktose“ galima gaminti tokius pačius patiekalus ir gauti panašų rezultatą (pvz., *bulvės fri* dažnai net ir vadinamos *keptomis bulvėmis*). Tokia analogija galėjo paskatinti pasirinkti priesagą *-tuvi*. Be abejo, įtakos galėjo turėti ir kiti dalykai. Pažymėtina, kad moteriškosios giminės hibridas¹³ keičiamas moteriškosios giminės atitikmeniu. Tai įdomus faktas, nes daugumas įrankių pavadinimų yra vyriškosios giminės. Priesaga *-tuvas* yra labiausiai paplitęs įrankių pavadinimų darybos afiksas, o priesagos *-tuvi* vedinių gerokai mažiau (Keinys 1975: 20; Ambrazas 1993: 180). Štai DŽ₃ pateikiama apie du su puse šimto priesagos *-tuvas* ir tik apie pussimtį priesagos *-tuvi* vedinių (ALKŽ 103; 415–418). Nemažai pastarosios priesagos vedinių jau nebevartojami arba nevartojami nurodytomis reikšmėmis, pvz., minėtasis skolinio *šeikeris* atitikmuo (*kokteilių*) *plaktuvė* ‘plūktuvė; rantuota lentelė šiaudams sulyginti dengiant stogą; kultuvė’ (DŽ₃ 562). Pateikti faktai leistų daryti prielaidą, kad keičiamomojo hibrido giminė galėjo turėti įtakos parenkant atitikmens giminę¹⁴.

Priesagos *-tuvi* vediniai paprastai daromi iš pirminių veiksmažodžių, bet pasitaiko ir kitokių atvejų, pvz., *minkytuvė, brandintuvė, perplautuvė* (LKG I 386; DLKG 130; Keinys 1975: 24), taigi *gruzdintuvė* nėra netipiškas vedinis.

Daugiausia įrankių pavadinimų padaryta su priesagomis *-tuvas* ir *-iklis*. Jų vedinių gausa atitinka bendrajį pastebimą darybos polinkį: abi jos yra dariausios šios kategorijos priesagos (LKG I 381; DLKG 129; Keinys 1975: 20–21).

Vartosenė. Įrankius įvardijančių atitikmenų vartoseną patogiausia aptarti kartu. Iš priesagos *-iklis* vedinių dažniausiai vartojamas (*pranešimų*) *gaviklis*. Iš viešosios vartosenos jis visiškai išstumė skolinį *peidžeris*. *Valdytuvas* yra naujesnis teikinys (įtrauktas į kai kuriuos naujausius kompiuterijos žodynus, pvz., KTŽ 198), turintis mažesnę vartojimo tradiciją (dar tebevartojamas anksčiau pasiūlytas sudėtinis to paties skolinio atitikmuo *valdantysis kompiuteris*). Atitikmenys *skrudintuvas* ir *gruzdintuvė* taip pat baigia iš viešosios vartosenos išstumti jais

¹³ TŽ (p. 169) pateikiama vyriškosios giminės skolinio forma *fritiūras*. Šalia reikšmių „riebalai kepimui; kepimas“ duodama ir reikšmė „aparatas kepti riebaluose“. Kaip atsirado skolinio forma *fritiūrinė*, straipsnio autorei nežinoma, bet priežastis galėjo būti ta, kad prancūzų kalbos daiktavardis *friture* yra moteriškosios giminės.

¹⁴ Sunku pasakyti, ar skolinio giminės kategorija būtų svarbus veiksnyje teikiant atitikmenis, nes anglų kalboje, iš kurios (per kurią) dabar daugiausia skolinamasi, giminės kategorija morfološkai nereiškiama.

keičiamus skolinius. *Spalviklis* yra daugiau šnekamosios kalbos dalykas, populiarus tarp jų žinančių, bet neaptinkamas viešojoje vartosenoje. Mat, kaip jau buvo minėta, tai tik vienas iš *markerio* atitikmenų.

Apibendrintai apie šiuos atitikmenis galima pasakyti, kad jie, būdami tipiški darių priesagų vediniai, lengvai prigyja. Tai visai nestebina: juos galima laikyti potenciniais naujadarais, kurie iš visų naujadarų vartotojų priimami lengviausiai. Jie atrodo tarsi iprasti žodžiai, nesukelia psichologinio pasipriešinimo.

Veiksmų ir veiksmo rezultato pavadinimai

-ionė. Gana netikėtas priesagos -(i)onė vedinys *dėlionė* ‘žaidimas, kai iš kibių dalių reikia sudėlioti paveikslą’. Šios priesagos vedinių tradiciškai nėra daug. Jie paprastai daromi iš veiksmažodžių su priesaga -(i)oti (LKG I 297, DLKG 97), šiuo atveju *dėlioti*. Tradiciškai (formaliai) ši vedinį tegalima priskirti veiksmų pavadinimų (veiksmažodinių abstraktų) kategorijai, bet aiškiai juntama, kad naujadaras įvardija ir veiksmo rezultatą (sudėliotas paveikslas) bei objektą (sudėliotinas paveikslas). Tai nėra atsitiktinis dalykas. Daugelis veiksmų pavadinimų, ypač padarytų iš tranzityvinų veiksmažodžių, žymi ne tik veiksmą, bet ir jo rezultatą bei objektą (LKG I 317; Ambrasas 1993: 108).

Įdomi šio naujadaro kilmė. Tai vaikų pasiūlytas ir jų pačių išrinktas kaip vienas iš populariausių skolinio *puzlis* (angl. *puzzle* ‘galvosūkis’) atitikmenę. *Dėlionės* darybinė motyvacija autentiška (plg. atitikmens ir skolinio reikšmę bei formą). Vaikų naujadaras (kiti rekomenduojami šio skolinio atitikmenys – *dėstas, dėstiniš, galvosūkis*) ėmė sparčiai plisti viešojoje vartosenoje, pvz.: *mėgstantys žaisti dėlionę* („*Puzzle*“) LR 96 09 06; *konkursų nugalėtojams padovanos dėlioniu* LR 98 02 21; *vaikams patinka dėlionė* (*puzlis*) TV 98 12; *ivairūs šios dėlionės kibukai – vandenyno srovės, vėjai ir liūtys – sukimba tarpusavyje* V 98 01 29. Tokie pavyzdžiai, kai net keletas leidinių pasirenka tą patį atitikmenį, net vartoja jį perkeltine reikšme, rodo šio naujadaro gyvybingumą, tikimybę prigyti kalboje.

Kas galėjo lemti *dėlionės* populiarumą? Priesagos -ione vedinių nėra daug (DŽ₃ pateikiами tik 38 – ALKŽ 87–88). Iš jų priesagoje kirčiuojamų (taigi paňašiai skambančių, ypač vaikams) populairesnių labai nedaug. Tai *kelionė, svajonė, abejonė, vakaronė*, iš stilistiskai žymėtų – *teplionė, keverzonė, terlionė* (pastarasis gali asocijuotis su aptariamuoju žaidimu, kur reikia ilgai „terliotis“). Viemas iš paaiškinimų galėtų būti tinkama motyvacija. Kad šis žaidimas siejamas būtent su veiksmažodžiu *dėlioti*, rodo vartosenos pavyzdžiai: šventė „*Sudėliok savo svajonių „Puzzle“* LR 96 09 06; *bus labai sunku sudėlioti* savo nutapytą „*Puzzle*“; *vaikai mėgsta ir vadina mažias „pūzles“* (toks žaislelis, kai iš daugybės mažučių paveikslėlių reikia *sudėlioti didelį paveikslą*) D 95 01 06. Priesaga -(i)onė dažniausiai reiškiamas ilgokai trunkantis veiksmas, taigi šiuo atveju ji labai tinkama: *sudėlioti dėlionę* – ilgas ir kruopštus darbas, kartais trunkantis net mėnesius (nelygu *dėlionės* sudedamujų dalių skaičius).

-(t)inis. Kitą skolinio *puzlis* atitikmenį, aptartosios *dėlionės* sinonimą *dėstiniš*, veikiausiai derėtų priskirti veiksmo rezultatų pavadinimų kategorijai (jai priklauso ir daiktavardžiai, žymintys veiksmo objektą). Jis atsidurtų kategorijos periferijoje, nes dabartinėje kalboje šios kategorijos vedinių su priesaga *-(t)inis* paprasciausiai nedaroma. Tiesa, panašios reikšmės priesagos *-(t)inis* vediniai vienur laikomi veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais (pvz., *meggtinis*, *muštinis*), kartu pabrėžiant, kad jie, ypač „negvydų daiktų pavadinimai“, yra artimi veiksmo rezultato bei objekto pavadinimams (LKG I 323; DLKG 107), kitur – veiksmo rezultatų pavadinimais (Ambrasas 1993: 96). Leksinė *dėstino* reikšmė (kas skirtas sudėti (objektas) ir kas sudėtas (veiksmo rezultatas) vis dėlto duotų pagrindą jি priskirti veiksmo rezultatų pavadinimų kategorijai. Svarbi ir formalioji pusė: teigiama, kad dabartinėje kalboje veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga *-(t)inis* dedama prie veiksmažodžio bendratiess kamieno, pvz., *kinkytinis*, *raliuotinė* (LKG I 323; DLKG 107–108)¹⁵. Vadinasi, sistemiškas vedinys turėtų būti *dėstytinis*. Taigi bet kuriuo atveju, ar *dėstiniš* būtų laikomas veiksmažodinės ypatybės turėtojo, ar veiksmo rezultato pavadinimu, jis atsiduria kategorijos periferijoje kaip nesistemiškas priesagos *-(t)inis* vedinys. Žinoma, formaliai ši naujadara galima laikyti ir daiktavardiniu priesagos *-inis* vediniu (iš kito to paties skolinio *puzlis* atitkmens galūnės vedinio *dėstas*), bet vargu ar čia galima ižvelgti esant semantinį pamatavimą.

Kaip jau buvo minėta, iš visų skolinio *puzlis* atitikmenų populiausia *dėlionė*. Jos sinonimo *dėstiniš* vartojimo pavyzdžių neaptikta.

-inis. Panašių problemų kelia ir kitas naujadaras: *smiginis* ‘žaidimas, kai į apskritą sunumeruotą taikinį smaigomos strėlytės’. Tai skolinio *dartas* (*dartsas*) atitikmuo (angl. *darts* < *dart* ‘strėlė’). Šio naujadaro darybinė motyvacija taip pat originali. Formaliai ji, kaip ir aptartajį *dėstinių*, galima būtų laikyti priesagos *-inis* vediniu iš daiktavardžių *smigis* (kitas šiam skoliniui pakeisti rekomenduojamas atitikmuo) ar *smigė* (taip siūloma vadinti šio žaidimo priemonę – strėlytę). Bet daug akivaizdesnis *smiginio* ir *smigti*, o ne *smiginio* ir *smigės* ryšys. Matyt, ši naujadara, kaip ir aptartajį *dėstinių*, logiškiausia būtų priskirti veiksmo rezultatų pavadinimų kategorijai, plg. senuosiouose raštuose aptiktus priesagos *-inis* vedinius, pvz., *apsukinis*, *atplėšinis* ir pan. (Ambrasas 1993: 95). Tokiu atveju jis, kaip ir aptartasis *dėstiniš*, atsiduria visiškoje kategorijos periferijoje.

Apie *smiginio* vartojimą žr. p. 52.

-inys. Naujadaras *graibstiny* ‘perkamiausia (paprastai apie knygą, bet gali būti ir kita) prekė’ laikytinas veiksmažodiniu priesagos *-inys* vediniu ir taip pat priskirtinas veiksmo rezultatų pavadinimų kategorijai. Jি, kaip ir daugelį kitų panašių vedinių, galima traktuoti ir kaip veiksmo objekta: pirkina (graibstytina) knyga.

¹⁵ Ten pat nurodoma, kad dalis tokų vedinių gali būti padaryta iš būtojo kartinio laiko dalyvių (plg. Skardžius 1996: 258).

Priesagos *-inys* vediniai darybiškai dažniausiai santykiauja su pirminiais, rečiau – su mišriojo tipo veiksmažodžiais (LKG I 369), taigi šiuo atveju tai būtų ne pats tipiškiausias darinys. Tipiška tai, kad naujadaras remiasi ne bendraties kamienu. Atitikmeniu *graibstinys* siūloma keisti skolinį *bestseleris* (angl. *best* ‘geras’, *sell* ‘pirkti, parduoti, prekiauti’) – taigi vietoj sudurtinio skolinio siūlomas vienažodis priesagos vedinys (kiti siūlomi atitikmenys yra dvižodžiai: *perkamiausia* (plg. *bestselerio* vieną iš galimų pažodinių vertimų *gerai perkama*), *graibstoma knyga* (*albumas*)).

Apie naujadaro vartojimą kalbėti dar anksti, nes tai palyginti naujas teikinys (neužfikuota pavartojimo atvejų). Skolinys, vietoj kurio siūlomas atitikmuo *graibstinys*, populiarus, dažnai randamas spaudoje, ir tik retkarčiais kokiamе rimtesniame leidinyje vietoj *bestselerio* pasirenkamas vienas iš sudėtinių atitikmenų – *perkamiausia knyga*, kartais, turbūt stiliaus sumetimais, greta skolinio vartojami aprašomieji variantai *labiausiai*, *geriausiai*, *labai gerai perkama*, *populiariausia* (ir pan.) *knyga*. Taigi kalbos praktikai renkasi arba skolinį, arba junginį su neutralesniu veiksmažodžiu *pirkti*. *Graibstyti* (taigi ir *graibstinys*), matyt, turi pernelyg ryškų stilistinį atspalvį.

Veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai

-utis (-učiai). Daugiskaitinis priesagos *-utis* vedinys *kibučiai* laikytinas veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimu. Šiuo žodžiu siūloma vadinti aptartosios *dėlionės* sudedamąsių dalis. Taigi vietoj vieno skolinio *puzlis* siūlomi net trys galimi lietuviški atitikmenys *dėlionė*, *dėstas*, *dėstinis* (žaidimui vadinti) ir atskiras pavadinimas žaidimo dalims. Vargu ar tai tikslinga. Šio naujadaro vartojimo pavyzdžių neužfikuota (paprastai vietoj skolinio vartojamas jau aptartas atitikmuo *dėlionė*, o skirti bendrajį žaidimo ir jo dalį pavadinimus bent jau viešojoje vartosenoje nedažnai teprireikia).

-ukas. Tai pačiai kategorijai priskirtinas ir priesagos *-ukas* vedinys *užkandukas*. Jo negalima pavadinti tipišku šios priesagos vediniu, nes pastarieji dažniausiai daromi iš nepriešdėlinių veiksmažodžių (LKG I 328). *Užkanduką*, kaip ir jo dubletą *užkandis*, rekomenduojama vartoti vietoj skolinio *snekas* (angl. *snack* ‘užkandis’).

2. Vardažodiniai vediniai

Vardažodinių priesagų vedinių yra vienu daugiau nei veiksmažodinių – trylika naujadarų.

Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai

-ainis. Didžiausią vardažodinių vedinių būrį sudaro vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Produktyviausia priesaga – *-ainis*: be minėtojo *sūrainio*

(žr. p. 35), dar įtraukti *mésainis* ‘karštas sumuštinis iš perpjautos apskritos bandelės ir maltos mésos’, *žuvainis* ‘karštas sumuštinis iš perpjautos apskritos bandelės ir žuvies’, *dešrainis* ‘karštas sumuštinis iš įpjautos pailgos bandelės ir dešrelės’, *javainiai* ‘ivairių javų (paskrudinti, smulkinti) dribsniai su džiovintais vaisiais, kapotais riešutais ir kt. priedais, ppr. valgomi su pienu, jogurtu, sultimis ar pan.’ Šiais priesagų vediniais, išskyrus daiktavardį *javainiai*, keičiami sudurtiniai skoliniai: *čyzburgeris* (angl. *cheese* ‘sūris’ + *burger* ‘bandelė’), *hamburgeris* (angl. *ham* ‘kumpis’ + *burger* ‘bandelė’)¹⁶, *fišburgeris* (angl. *fish* ‘žuvis’ + *burger* ‘bandelė’) ir *hotdogas* (angl. *hot* ‘karštas’ + *dog* ‘šuo’). Taigi skolinių ir jų atitikmenų darybos būdai skiriasi, bet kai kurių porų semantinė motyvacija iš dalies panaši. Naujadarų *sūrainis*, *mésainis* ir *žuvainis* pamatiniai žodžių leksinė reikšmė tokia pati kaip ir jais keičiamų skolinių pirmųjų sandų. Tokį sutapimą, matyt, bus lėmęs ne aklas sekimas kita kalba, bet objektyvi tikrovė: pamatiniais žodžiais *mésa*, *sūris* ir *žuvis* įvardijami vienintelai skiriamieji šių sumuštinų požymiai (plg. kitus tiems patiemis skoliniams siūlomus sudétinius atitikmenis *mésos* (*sūrio*, *žuvies*) *suvožiniai*). *Dešrainio* ir *hotdogo* darybinė motyvacija visiškai skirtinė. Tai suprantama: skolinys turi perkeltinę reikšmę. Atitikmens *javainiai* ir juo keičiamo skolinio *miusliai* (vok. *Müsli* ‘košė, košytė’) motyvacijos panašumai nekrinta į akis (plg. kalbos mėgėjų siūlymą *košiai*). Visi minėtieji atitikmenys yra tipiški priesagos *-ainis* vediniai: jie padaryti iš daiktavardžių ir įvardija valgius. Plg.: DŽ₃, iš viso pateikiama per penkiasdešimt šios priesagos vediniai (ALKŽ 464), iš kurių beveik pusė įvardija kaip tik valgius. Iš jų populiaresių, dažniau vartojamų pavadinimų nėra daug: *saldainis*, *sausainis*, *tešlainis*, *riestainis*. Anksčiau šios priesagos vediniai valgiams pavadinti vartota daug daugiau, pvz., *avižainis*, *miežainis*, *medainis*, *uogainis*, *kopūstainis*, *aguonainis* ir pan. (LKG I 347). Taigi naujieji dariniai ne tik gražiai papildo tradicinių priesagos *-ainis* vedinį būrių, bet ir „atgaivina“ šią priesagą.

Vartosena. Kad priesaga *-ainis* populiarėja, rodo ne tik penki oficialiai teikiami atitikmenys, bet ir kiti kalbos mėgėjų siūlomi vediniai (*kramtainis*, *grūdainai*, *sviestainis* ir pan.). Bet svarbiausia, kad šios priesagos naujadarai iš vartosenos pamažu stumia skolinius. Pvz., anksčiausiai pasiūlytas šios priesagos vedinys *dešrainis* (vietoj populieraus *hotdogo*), iš pradžių dalies visuomenės sutiktas gana priešiskai, pamažu prigya. Plinta ir vienas iš *hamburgerio* atitikmenų – *mésainis* (minėtasis sudétinis atitikmuo nevartojamas). Siūlomą *čyzburgerio* atitikmenį *sūrainis*, matyt, pakeis dabar vartojančios *mésainis* su *sūriu*. Pastarasis yra tikslėsnis: *sūrainis* yra tas pats *mésainis*, tik dar su *sūriu*. Sunku pasakyti, ar sudétinį pavadinimą renkamas dėl jo tikslumo, ar tiesiog nenorima išleisti dar

---

¹⁶ *Hamburgeris* kilęs iš Hamburgo miesto pavadinimo, bet JAV, kur tokie sumuštiniai masiškai paplitę, žodžio dalis *burger* buvo suprasta kaip *bandelė* (dabar šis žodis žodynuose taip ir apibrėžiamas), žodžio pradžia *ham* – kaip *kumpis*, o vėliau pagal tą patį modelį pasidaryti *čyzburgeris*, *fišburgeris*. Taigi sinchroniniu požiūriu visi minėtieji skoliniai laikytini dūriniai.

vieno naujadaro. Bet kuriuo atveju toks pasirinkimas liudytų kalbos vartotojus aklai nesekant svetima kalba. *Žuvainis* negali plisti, nes nebéra ko juo keisti: anksčiau vartotą bendrinį sumuštinio pavadinimą *fišburgeris* pakeitė patentuotas (taigi neverčiamas) „*Fishmac*“. Naujadaras *javainiai* sėkmingai konkuruoja su teikiamu sudėtiniu atitikmeniu *dribsniai su priedais* (šis valgis dar vadinas ir *sausais pusryčiais*). Be abejo, iš viešosios vartosenos (spaudos, TV ir pan.) minėtieji atitikmenys visiškai išstūmė jais keičiamus skolinius. Realiai kalboje pastarieji dar gana aktyviai vartojaami, bet stebėjimai leidžia daryti prielaidą, kad priesagos *-ainis* vediniai pamažu skverbiasi ir į šnekamają kalbą.

-inys. Kitas šios grupės naujadaras – priesagos *-inys* vedinys *skiautinys* ‘siuvinys iš skiaučių’. Tai skolinio *kviltas* (angl. *quilt* ‘vatinė antklodė; dygsniuoti’) atitikmuo. Šio atitikmens motyvacija autentiška. Dauguma priesagos *-inys* vedinį yra padaryti iš veiksmažodžių, pvz., taip pat su tekstile susiję *siuvinys, mezginys, nérinys* ir pan. *Skiautinys* taip pat galėtų šlietis prie pastarųjų, jeigu jį laikytume veiksmažodžio *skiausti* r. ‘glausti vieną su kitu šonais’ (LKŽ XII 856) vediniu. Bet vargu ar būtų tikslu taip daryti: veiksmažodis *skiausti* nebevartojamas (nepateko ir į DŽ₃). *Skiautinys* (daiktavardžio vedinys) nėra vienišas darinys, plg. panašios darybos reikšmės šios priesagos vedinius *drobinys, žabiny, žirginys* (LKG I 346; DLKG 116; Keinys 1975: 45). Šis atitikmuo vartojamas spaudoje.

-inė. Tai pačiai vardažodinės ypatybės turėtojų darybos kategorijai, matyt, galima priskirti ir priesagos *-inė* vedinį *užrašinė* ‘nemaža speciali „užrašų knygelė“ su kalendoriumi, kalkulatoriumi, iðéklais rašikliams, vizitinėms kortelėms, skyrių ir abécelinėmis rodyklėmis, daugybe skyrių ir pan.; gali būti ir elektroninė’. Daiktavardinis pamatas būdingas šios kategorijos priesagos *-inė* vediniams (tokie yra kone visi vediniai: LKG I 343; DLKG 115). Šios priesagos vediniai yra galimi šalia įvairios sandaros pamatiniai daiktavardžiai (ten pat). Priesaginių daiktavardžių vedinį bk nėra daug, bet jie nėra ir išimtis, pvz., *užmiestinė* (DŽ₃ 888).

Užrašinė siūloma vietoj skolinio *organizeris* (angl. *organizer* < *organize* ‘organizuoti, planuoti, (su)tvarkyti, išdėlioti’). Ir skolinys, ir atitikmuo yra priesagų vediniai, bet semantinė motyvacija iš esmės skiriasi. Galbūt nelabai tiksliai motyvacija ir trukdo naujadarui plisti (neaptikta vartojimo pavyzdžių).

-ukė. Tai pačiai kategorijai galima priskirti ir *bodžio* (angl. *body* ‘kūnas’) atitikmenį *glaustinukė* ‘trikotažinis aptemptas drabužis, dažniausiai išvien su kelnaitemis’. Tai autentiškos motyvacijos naujadaras. Jo pamatiniu žodžiu laikytinės *glaustinis*, teikiamas ir kaip *glaustinukės* dubletas. Priesagos *-ukas, -ė* vediniai dažnai santykiauja su priesagos *-inis* būdvardžiais, kurie vieni patys, be priesagos *-ukas, -ė*, gali būti vartojaami daiktavardiškai ir turėti vedinį su *-inukas, -ė* reikšmę (LKG I 349; DLKG 118, plg. *apatinės, apatinukės* „po apačia nešiojamos kelnės“ (DŽ₃ 18). Žinoma, ši naujadarą galima laikyti ir veiksmažodžio *glausti* vediniu. LKG, DLKG panašūs vediniai laikomi vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimais, pvz.: *rauktinukas, rastinukas* (349; 118). *Glaus-*

tinukė kaip tinkamiausias iš visų siūlomų *bodžio* atitikmenų buvo pasirinktas firmos, prekiaujančios šiais drabužiais. Pakliuvięs į reklamą jis iš viešosios vartosenos išstumė skolini.

-alas. Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimu laikytinas ir priesagos *-alas* vedinys *maistas* ‘menkavertis, nesveikas, bet greitai ir paprastai valgomas maistas, pvz., mėsainiai, dešrainiai, spraginti kukurūzai ir pan.’ Juo keičiamas pasakymas *junk-food* (angl. *junk* ‘menkavertis, nekokybiškas’ + *food* ‘maistas’). Šiuo atveju dvižodis darinys keičiamas vienažodžiu (greta jo siūlomas ir vertinys *menkavertis maistas*). *Maistas* yra stilistiskai motyvuotas, turintis kai kuriems šios priesagos vediniams būdingą menkinamąjį atspalvį (pvz., *niekalas*, *birzgalas*), netipiškas priesagos *-alas* vedinys. Visų pirma ne iš veiksmažodžių padarytų šios priesagos vedinį yra labai nedaug, antra, ir tie patys paprastai santykiauja su būdvardžiais (LKG I 357; DLKG 121), pvz.: *baltalas*, *riebalas*. Iš daiktavardžių išvestų – vos vienas kitas: dabartinėje kalboje nebevartojami žodžiai *draugalas* ‘draugas’, *sniegalas* ‘didysis kikilis, volungė’ (Skardžius 1996: 173). Taigi daiktavardinių priesagos *-alas* vedinį dabartinėje kalboje galima laikyti unikaliu reiškiniu: netipišku vienišu dariniu, matyt, kalbos mégėjų pasiūlytu remiantis formalia analogija (plg. *geralas*, *skaitalas* ir pan.).

Taigi vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai yra priesagų *-ainis*, *-inys*, *-inė*, *-ukė* ir *-alas* vediniai. Produktyviausia pirmoji priesaga (penki naujadurai), visų kitų – po vieną. Priesagos *-ainis* vedinį gausa neturėtų labai stebinti: ji yra viena iš trijų dariausiu (po *-ininkas*, *-ė* ir *-inis*, *-ė*) priesagų, su kuria daromi tokie terminai (Keinys 1975: 45).

Asmenų pagal profesiją (užsiėmimą) pavadinimai

Tai priesagos *-ininkas* vediniai: *vadybininkas* ‘vadybos specialistas’, *riedutininkas* ‘žmogus, važinėjantis riedučiais’ (itrauktas į STŽ, p. 453), ir *autostopininkas* ‘žmogus, stabdantis pakeleivingas mašinas ir jomis nemokamai keliaujantis’. Šis naujadaras išskiria iš kitų čia nagrinėjamų tuo, kad yra padarytas iš nelietuviško dūrinio.

Minėtieji atitikmenys yra daiktavardžių *vadyba*, *riedutis*, *autostopas* (TŽ 1985: 56) vediniai. Jie rekomenduojami vartoti vietoj skolinių *skeiteris* (angl. *skater* ‘čiuožėjas’ < *skate* ‘čiuožti’; plg. angl. *roller-skates* ‘riedučiai, ratukinės pačiūžos’ < angl. *roll* ‘riedėti’), *menedžeris* (angl. *manager* < *manage* ‘vadovauti, tvarkyti’) ir neadaptuoto žodžių junginio *hitch-hiker* (angl. *hitch-hike* ‘keliauti autostopu’ < *hitch* ‘sustojimas’, *hike* ‘kelionė’). Ir skoliniai, ir jų atitikmenys yra priesagų vediniai. *Riedutininko* ir *autostopininko* motyvacija iš esmės skiriasi nuo jais keičiamų skolinių, o *vadybininko* iš dalies panaši; skiriasi tik darybos pamatas: anglų kalbos daiktavardis yra veiksmažodžio vedinys, o lietuvių – daiktavardžio (*vadyba* angliskai *management*).

Tipiškus darios priesagos vedinius visuomenė priima be didesnio pasipriešinimo. Tai tinka ir minėtiesiems priesagos *-ininkas* vediniams. *Menedžerj* pasiūlius keisti *vadybininku*, pastarasis per trumpą laiką iš viešosios vartosenos išstumė skolinį. Žinoma, šnekamojoje kalboje jie vartoja abu. *Riedutininkas* ir *autostopininkas* yra palyginti nauji daug rečiau vartojamų skolinių atitikmenys, todėl apie jų vartoseną kalbėti dar anksti.

Vietų pavadinimai

Šiai kategorijai priskirtinas priesagos *-inė* vedinys *kéglinė*. Juo siūlomas keisti skolinys *kégelbanas* (vok. *Kégelbahn* < *Kégel* ‘kégliai’ + *Bahn* ‘kelias’). STŽ (p. 207) minėtajį skolinį nurodo esant neteiktiną ir keistiną sudėtiniu atitikmeniu *kéglių takas*. SA sąraše šis atitikmuo taip pat pateikiamas, o priesagos vedinys siūlomas todėl, kad *kégelbanu* netiksliai vadinama ir vieta, kurioje žaidžiamas kégliai. Taigi ir vėl sudurtinis žodis keičiamas priesagos vediniu. *Kéglinė*, būdama tipiškas vietą įvardijantis darinys (plg. *kavinė*), turėtų lengvai prigyti (užfiksuota jos vartojimo spaudoje atvejų).

Kaip jau buvo minėta, vardžių ir veiksmažodžinių priesagų vedinių yra beveik po lygiai (13 : 12).

Neaišku, ar toks jų santykis atitinka vedinių pasiskirstymą bk, nes nėra statistikos duomenų. Terminijoje dažnesni veiksmažodiniai vediniai, jie sudaro per du trečdalius visų priesagų vedinių (Keinys 1975: 8).

Priesaginės darybos atitikmenų gausa nėra netikėta (jų yra 1,3 karto daugiau nei visų kitų naujadarų). Priesagų vedinių tarp lietuvių kalbos daiktavardžių yra keletą kartų daugiau negu visų kitų darinių (LKG I 380; DLKG 86).

3. Dūriniai

Antrasis pagal dažnumą atitikmenų darybos tipas – dūriniai. Jų yra keturiolika: NS sąraše – penki, SA – devyni. Iš jų vienuolika yra su antruoju daiktavardiniu, trys – su antruoju veiksmažodiniu sandu.

Dūriniai su antruoju daiktavardiniu sandu

Penki iš dūrių su antruoju daiktavardiniu sandu priklauso būriui su abiem **daiktavardiniais sandais**. Tai *banglentė*, ‘speciali lenta čiuožti bangomis’, kuriuo keičiamas skolinys *serfingas* (angl. *surfing* < *surf* ‘bangę mūša, bangavimas’)¹⁷, *burlentė* ‘speciali lenta su burėmis slysti vandens paviršiumi’, skolinio

¹⁷ Anglų kalbos žodžiu *surfing* įvardijimas *banglenčių sportas* (*banglentė* angliskai – *surfboard*), bet NS sąraše ir *banglentė*, ir *banglenčių sportas* pateikiami kaip vieno skolinio *serfingas* atitikmenys (plg. rus. *серфинг* STŽ 59).

*vindserfingas*¹⁸ atitikmuo (angl. *windsurfing* ‘burlenčių sportas’ < *wind* ‘vėjas’ + *surf* ‘bangų mūša, bangavimas’), *garsajuostė* ‘magnetinė juosta garsui įrašyti ir atgaminti’, kuria keičiamama *audiokasetė* (lot. *audio* ‘girdžiu’ + pranc. *cassette* ‘dėžutė’), *dantisūliai* ‘specialūs siūlai dantims valyti’, siūlomi vietoj skolinio *flosai* (angl. *floss* ‘žaliavinis šilkas’) ir *vaizdajuostė* ‘magnetinė juosta vaizdui ir garsui įrašyti ir atgaminti’, kuria keičiamamas skolinys *videokasetė* (lot. *video* ‘matau’ + pranc. *cassette* ‘dėžutė’).

Trys minėtieji dūriniai siūlomi sudurtiniams skoliniams pakeisti (*banglentė*, *garsajuostė*, *vaizdajuostė*). Vieno iš sandų darybinės motyvacijos panašumai sie-tų dvi skolinių ir atitikmenų poras *vaizdajuostę* ir *videokasetę* (plg. kitą vartoja-mą atitikmenį *vaizdo kasetę*), *garsajuostę* ir *audiokasetę* (plg. sudétinį atitikmenį *garso kasetę*).

Visus šiuos sudurtinius daiktavardžius galima laikyti determinatyviniais – pirmasis jų sandas apibrėžia, susiaurina antrojo sando reikšmę. Tokio tipo daik-tavardiniai dūriniai būdingiausi bk (Urbutis 1961: 68). Jie visi padaryti iš daik-tavardžių, neturinčių priesagą ar priešdélių. Tai taip pat atitinka sudurtinių daik-tavardžių su abiem daiktavardiniais sandais darybos polinkius (Urbutis 1961: 75). Trys dūriniai turi jungiamajį balsį, du – nėturi. Tai atitinka bk polinkius (žr. Urbutis 1961: 77). Jungiamieji balsiai *a* ir *i*, kaip ir iprasta tokiemis dūriniam, sutampa su pirmojo sando pamatinių žodžių kamiengalio balsiais (*garsas*, *vaizdas*, *dantis*).

Keturi naujadarai sudaryti iš **būvardžio** ir **daiktavardžio**. Tai atitikmuo *saus-kelnės* ‘neperšlampamos vienkartinės kūdikių kelnaitės’, kuriuo keičiamas skolinys *pampersai* (angl. *pampers* < *pamper* ‘lepinti, paikinti’), *didkepsnis* ‘didelis mėsos gabalas kepti arba kepsnys’, siūlomas vietoj skolinio *steikas* (angl. *steak* ‘didelis mėsos (žuvies) gabalas kepti; toks kepsnys’), *didmaišis* ‘didelis kroviniams dėti maišas’, skolinio *bigbegas* atitikmuo (angl. *big* ‘didelis’, *bag* ‘maišas, krepšys, rankinė’), *greitmaistis* ‘iš anksto paruoštas ir labai greitai tam tikrose užkandinėse patiekiamas maistas’, siūlomas vietoj angliško žodžių junginio *fast-food* (*fast* ‘greitas’, *food* ‘maistas’).

Iš minėtųjų dūriinių du siūlomi skoliniams iš dviejų sandų pakeisti (*didmaišis*, *greitmaistis*). Šių atitikmenų ir jais keičiamų skolinių poras sieja akivaizdūs darybinės motyvacijos panašumai. Semantinės motyvacijos panašumų galima ižvelgti ir tarp *didkepsnio* bei *steiko*.

Šie naujadarai taip pat laikytini determinatyviniais. Jų darybinė reikšmė maž-daug sutampa su leksine. Visi šie, kaip ir pirmosios grupės, dūriniai sudaryti iš pamatinių žodžių, kurių kamienai yra lygūs šaknims (*didkepsnis* ir *didmaišis* bū-tų aiškinami kaip ‘didelis maišas’, ‘kepsnys’, bet darybiškai skaidomi *didis* (r. ‘didelis’ DŽ₃ 120) + ‘maišas’, ‘kepsnys’, plg. *didstintė*, *didmiestis* ir pan.).

---

¹⁸ Anglų kalbos žodžiu *windsurfing* įvardijamas *burlenčių sportas*, bet NS sąraše kaip skolinio *vindserfingas* atitikmuo duodamas ne tik *burlenčių sportas*, bet ir *burlentė*.

Nė vienas iš šios grupės dūrinių neturi jungiamojo balsio. Toks polinkis būdingas lietuvių kalbai, kur daugiau kaip pusė tokio tipo dūrinių niekada neturi jungiamojo balsio arba dažniau vartojami be jo (Urbutis 1961: 87).

Du naujadarai padaryti iš **veiksmažodžio ir daiktavardžio**. Tai autentiškos semantinės motyvacijos sinonimai *gruzdataukiai* ir *gruzdintaukiai* ‘riebalai kepti gruzdintuvėje’, siūlomi vietoj skolinio *fritiūras* (pranc. *friture* ‘kepimo būdas, kai patiekalas apsemtas riebalų’). Šie dūriniai taip pat laikytini determinatyviniais. Abiejų pirmieji sandai greičiausiai sietini su pamatinį veiksmažodžių esamojo laiko forma, nors darybos pamatu galėjo būti paimta ir kita pagrindinė forma (su dalyviais nesusijusių pirmųjų veiksmažodinių sandų forma dažnai neparodo, su kuriuo iš trijų pamatiniu veiksmažodžių kamienų tokie sandai labiau siečiai (Urbutis 1961: 100). Tokie dūriniai, kurių pirmasis sandas santykiauja apskritai su veiksmažodžiu ar tik su viena kuria jo pamatine forma, yra kiek retesni nei tie, kurie siejasi su būtojo laiko dalyviais (Urbutis 1961: 96). Kaip ir būdinga tokio tipo dūriniams, pirmuoju atitikmenę sandu eina kamienai be priešdėlių, o antrasis sandas remiasi daiktavardžiu, kurio kamienas lygus šakniai. Netradiciška yra tik tai, kad dūrinio *gruzdintaukiai* pamatinis veiksmažodis nėra pirminis. *Gruzdataukiai* turi jungiamąjį balsą *a*. Tai néra labai būdinga lietuvių kalbai, nes didžioji dalis darinių su pirmuoju veiksmažodiniu ir antruoju daiktavardiniu sandu visada ar bent jau dažniau yra vartojami be jungiamojo balsio, bet – pateisinama, nes kiti tokio tipo dariniai turi būtent tokį jungiamąjį balsą (Urbutis 1961: 100).

Dūrinių pasiskirstymo pagal pirmajį sandą negalima pavadinti visai tradicieniui. Bk dūriniai su abiem daiktavardiniais sandais sudaro didesnę dalį (tris ketvirtadalius) visų daiktavardžių, turinčių antrą daiktavardinį sandą (terminai – apytiksliai 60 %), o atitikmenys – šiek tiek mažiau negu pusę. Dūriniai su pirmuoju būdvardiniu sandu bk sudaro daugiau kaip penktadalį tokio tipo daiktavardžių (terminai – apytiksliai 22 %), atitikmenys – šiek tiek daugiau negu trečdalį. Dūriniai, turintys pirmą veiksmažodinį sandą (po skaitvardinio) bk yra reti (terminijoje – 3,4 %), o atitikmenys sudaro beveik penktadalį (DLKG 151; Urbutis 1961: 68; Keinys 1983: 75).

Dūriniai su antruoju veiksmažodiniu sandu

Likusių trijų dūrinių antrasis sandas yra veiksmažodinis, o pirmasis – daiktavardinis. Tai *dažasvydis* ‘ginkluotą kovą imituojantis žaidimas, kurį žaidžiant naujojami dažais užtaisomi šautuvai’, juo keičiamas skolinys *paintbolas*¹⁹ (angl. *paintball* < *paint* ‘dažai’ + *ball* ‘kamuolys’), *rinkodara* ‘produkto pardavimo organizavimas, apimantis kainos nustatymą, paklausos tyrimą, reklamos rengimą’, kuris

---

¹⁹ *Paintbolas*, kitaip *dažasvaidis* (STŽ 1996: 381).

siūlomas vietoj skolinio *marketingas* (angl. *marketing* < *market* ‘rinka’) ir *odašveitis* ‘kremas, pašalinantis suragėjusias odos daleles’, vienas iš skolinio *pilingas* atitikmenų (angl. *peeling* < *peel* ‘luptis (apie odą)').

Iš visų triju skolinių ir jų atitikmenų porų darybinės motyvacijos panašumai sietų tik *dažasvydį* ir *peintbolą* (ir tik – vieno iš sandų).

Rinkodaros, *odašveičio* ir *dažasvydžio* pirmuoju daiktavardiniu sandu pasakomas veiksmažodžiu reiškiamu veiksmo objektas (toks santykis būdingas didžiajai daliai tokio tipo darinių (Urbutis 1961: 106): *rinką daryti, odą šveisti, dažus svieсти*. Veiksmažodiniai vediniai su šaknies balsių kaita nedažni, bet *ie* : ý kaita yra populiarū (Urbutis 1961: 109–110). Su antruoj sandu -*svydis* yra keletas sporto terminų, pvz., *vandensvydis*, *orasvydis*. Visi šie dūriniai turi jungiamajį balsį (bk beveik pusė, o terminijoje trečdalies vartojama be jo, žr. Urbutis 1961: 110; Keinys 1983: 111): du *a*, vienas *o*. Bk šio tipo dūriniai dažniausiai turi jungiamajį balsį *a*, kuriuo paprastai jungiami tik *a* (kaip ir šiuo atveju) ir *o* kamienų daiktavardžiai, o jungiamasis balsis *o* yra daug retesnis, ir paprastai vartojamas tada, kai pirmuoju sandu eina *o* kamieno daiktavardis (Urbutis 1961: 110). Tai gi *rinkodara* būtų netipiškas, bet tikrai ne vienišas tokio tipo darinys: kaip teigia Urbutis (1961: 110), į *a*-kamienius daiktavardžius (dažniausiai neologizmus) su kokiais kitais jungiamaisiais balsais (iš jų kiek dažniau pasitaiko tiktais *-o-*) reikia žiūrėti kaip į išimtis. Pvz.: *dujotiekis, naftotiekis, kainodara, kraštotoja, miškotvarka* ir pan. Pateiktieji dažnai vartojami dūriniai ir naujai kuriamos niekam neužkliuvusios, visuomenei priimtinios „išimtys“ galbūt leistų daryti prielaidą, kad jungiamasis balsis *o* tokio tipo dūrinuose nebelaikytinas dideiliu nukrypimu. Toks polinkis pastebimas ir kuriant terminus, ypač su antruoj sandu *-tyra, -skyra* ir *-dara* (Keinys 1983: 111).

Kaip jau buvo minėta, dūriņių su antruoj daiktavardiniu sandu yra vienuolika, o su antruoj veiksmažodiniu – tik trys. Tai, kad pirmųjų beveik tris kartus daugiau nei antrųjų, nėra netikėta: pirmojo tipo dūriniai sudaro beveik tris ketvirtadalius visų dabartinės lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių (LKG I 437; DLKG 151).

Sudurtiniai naujadarai populiarūs. Jų ištis nemažai pasiūloma skoliniams keisti, pvz., *garsaspynė, telefonspynė, akmenstūmis, dribvaisiai, grūdvaisiai, vaisgrūdžiai, didžprekiai, kritribė, didžturgis, komplaužys, tampkelnės, vaizdaskiautės* ir pan.

Dūriņių populiarumą, priimtinumą liudija ir vartosenai. Štai *žiniasklaida* labai greitai išstumė neadaptuotą pasakymą *mass-media* (nepateko į minėtus sąrašus, nes viešojoje raštinėje kalboje retas) ir pagrečiu su nelietuvišku pasakymu vartotus daugiažodžius atitikmenis (*masinės*) visuomenės *informavimo* (*bendravimo, komunikacijos*) priemonės. Leidinių puslapiuose, reklamoje nebelikо *pampersų*, kuriuos pakeitė *sauskelnės*, vis dažniau vietoj *marketingo* rimtesniuose spaudiniuose renkamas *rinkodara*. *Vaizdajuostė* ir *garsajuostė* sėkmingai konkuruoja su ilgą vartosenos tradiciją turėjusiais skoliniais *video-* ir *audiokasetė*, o dėl sporto terminų *banglentė* ir *burlentė* tinkamumo vartotojams visai nekyla abejonių (pagal tą patį modelį lengvai daromi ir prigydomi jau kiti naujadarai,

p.vz., *orlentė*). Kiti sudurtiniai atitikmenys yra pakankamai nauji teikiniai, dar negalėję labai paplisti (turima tik po keletą *didmaišio*, *odašveičio* vartosenos pavyzdžių), dauguma iš jų turi konkurentų. *Gruzdataukiams*, *gruzdintaukiam*s plisti, matyt, trukdo anksčiau pradėti vartoti *fritiūro* atitikmenys *kepamasis aliejus*, *gruzdinamasis aliejus*, *riebalai gruzdintuvéms*. *Dantisiūliai* ir *greitmaistis* taip pat turi konkurentų – sudėtinėmis tas pačias šaknis turinčių žodžių atitikmenų, pavyzdžiui, vartojama: *dantų siūlai*, *greitas maistas*. Kurie iš jų įsitvirtins kalboje, dar neaišku.

Dūrinių galbūt vilioja aiškia daryba ir reikšme. Tačiau bėda – dažnai jie ilgi, nepatogūs.

Dūrinių ir priesagų vedinių santykis (14 : 25) nėra tipiškas. Kaip teigama LKG (I 253), DLKG (86), bk priesagų vedinių vienų yra daugiau negu visų kitų darinių, o tokių atitikmenų tik keletą kartų (beveik du) daugiau nei vienų iš darinių – dūrinių. Taigi dūrinių tarp aptariamų naujų atitikmenų yra daugiau nei įprasta gyvojoje kalboje.

4. Galūnių vediniai

Mažai teišnaudojamas darybos būdas – galūnių vediniai. NS sąraše – tik vienas aiškus toks naujadaras *smigis* (aptartojo *smiginio* sinonimas: žr. p. 42). SA sąraše yra du žodynuose neužfiksuoti galūnės vediniai: *ieška* ‘radijo ieškos sistema’, kuriuo keičiamas skolinio *peidžingas* (angl. *paging < page* ‘šaukti ką’) ir *striksė* ‘mergina, šokanti per sporto varžybų pertraukėles ir palaikanti komandą’, siūloma vietoj neadaptuoto žodžio *cheerleader* (angl. *cheer* ‘džiaugsmingai sveikinti, pritarti, drąsinti’ + *leader* ‘vadovas, lyderis’)²⁰.

Galūnės vediniai keičiamas priesagos vedybiniams (*ieška* / *paging*) ir sudurtinis žodis (*striksė* / *cheerleader*). *Smigis* ir *darts(as)* darybos požiūriu būtų artimesni. Atitikmenų pamatas pasirinktas remiantis kitais semantiniais požymiais nei skolinių.

Visi šie atitikmenys yra veiksmažodžių vediniai. Tai atitinka dabartinės lietuvių kalbos polinkius: apie keturis penktadalius galūnės vedybių yra padaryti iš veiksmažodžių (Urbutis 1961: 57), dar daugiau jų yra terminijoje – 90,8 prociento (Keinys 1979: 155).

Ieška ir *smigis* laikyti veikmažodžių abstraktais. Pirmasis yra pačios dauriausios galūnės vedybiniams, kuris savo reikšme, kaip ir dauguma tokių vedybių, mažai kuo skiriasi nuo abstrakto su priesaga *-imas* (plg. LKG I 303). Didžioji dalis galūnės *-a* abstraktų yra padaryta iš pirminių priešdėlinių veiksmažodžių, tačiau nereti ir tokie vediniai, kurie darybiškai santykiauja su kitokiais (ir nepriešdėliniais) veiksmažodžiais, nors dažniausiai ir neturi pastariesiems

---

²⁰ Prie jų dar galima priskirti minėtus galimus naujadarus *smigę*, *ieškas*, *tamprés*, *timpés*, *gruzdés*.

būdingų priesagų, pvz.: *ryma* (LKG I 304; DLKG 99). Toks yra ir aptariamasis naujadaras *ieška*.

Smigis suvokiamas ne tik kaip veiksmo, bet ir kaip objekto pavadinimas. Tokia darybos reikšmė būdinga daliai veiksmažodinių abstraktų (Keinys 1979: 157). Šios galūnės vediniai kalboje taip pat labai dažni. Iš kitų galūnių vedinii jie išsiskiria tuo, kad dažniau linkę žymėti vienkartinį trumpai trunkantį veiksmą (LKG I 304–305; DLKG 99–100). Formaliai išskyrus *smigio* veiksmo reikšmę, tai taip pat akivaizdžiai matyti: strėlytės *smigis* trunka tik akimirką. Taigi ši naujadarą galima laikyti tipišku galūnės *-is* vediniu.

Dar vienas galūnės vedinys *striksė* įvardija veikėją. Naujadaras gana netikėtas, nes tikrieji veikėjų galūninės darybos pavadinimai yra retoki (juos paprastai linkstama darytis su priesagomis) ir dažniausiai turi menkinamą reikšmę (Keinys 1979: 176). Matyt, jaučiamas ir *striksės* menkinamasis reikšmės atspalvis, nes šis naujadaras, nors ir įtrauktas į STŽ (p. 533), vartosenoje neplinta. Verčiamasi aprašomuoju būdu arba bendros reikšmės žodžiu. Pvz.: *per minuciū pertraukėles žavėjos šokėjų lankstumu R 96 02 03; salėse pasirodė savų komandų „palaikymo grupių“ – šokėjų. Pačios dalyvės nori, kad jas vadintų „profesionalių šokėjų trupe“* LR 95 01 06. Kaip rodytų pateikti pavyzdžiai, *striksės* darybos reikšmė „ta, kuri striksi“ neperteikia pavadinamo objekto esmės. Teikiant atitikmenis svarbu paisyti ne tik funkcionalumo (šiuo atveju trumpas, patogus žodis), bet ir darybos reikšmės, ypač – pamatinio žodžio semantikos²¹.

Kiek kitokia galūnės vedinio – *smigis* – istorija. Jo vartotojai neatmetė: tik pasiūlytas *smigis* pradėjo plisti viešojoje vartosenoje (pvz., televizijoje: *neliesk smigio lento* LNK 97 02 24), bet į STŽ kaip terminas įtrauktas priesagos vedinys *smiginis* (p. 496) *smigi* ištūmė. Bet tai, kad galūnės vedinys buvo iš tiesų patrauklus, priimtinas, rodytų juo pavadintas oficialus šios sporto šakos klubas: *Vilniuje yra vienas oficialus smigino sporto klubas „Smigis“* LR 98 05 05.

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, vartotojai palankiai priima tinkamai motyvuotus galūnės vedinius. Jie tikrai parankūs ir kalbai – ypač ekonomijos požiūriu. Galūnių vediniai yra trumpi, aiškūs, tikslūs (Keinys 1979: 157).

²¹ Kad motyvacija yra itin svarbus veiksnys, rodytų pasiūlytų dviejų galūnės vedinii *ieško* (*peidžeris*) ir aptariamosios (*radijo*) *ieškos* (*peidžingas*), sudarančių darnią sistemą, likimas. Pastarasis teikinys prigijo, o *peidžeris* stichiškai pradėtas vadinti *pranešimų gavikliu* (o ne sistemiškai – *iešku*). Tokią vartosenos atranką, matyt, lémė visuomenei nepriimtinai semantinė atitikmenė motyvacija. *Peidžingas* yra radijo ieškos sistema: norintis perduoti informaciją turinčiam *pranešimų gaviklį* (*peidžerį*) skambina į radijo ieškos centrą ir perduoda žinutę operatorei, o ši ją persiunčia abonentui. Taigi per radijo ryšį *ieškoma* abonentu. O *peidžeris* yra prietaisas, priimantis radijo ieška siunčiamus signalus (žinutes) – *gaunantis pranešimus*. Nors abu keičiami skoliniai turi tą pačią šaknį (*peidžingas* ir *peidžeris*), vartosenoje išigalejo jų atitikmenys, turintys skirtinges šaknis. Tokie pavyzdžiai dar kartą patvirtina, kad skoliniai beveik neturi įtakos jiems pakeisti siūlomų atitikmenų darybos būdui, tipui, motyvacijai.

Galūnių vediniai užima antrą vietą po priesagų vedinį (LKG I 251; DLKG 86). Pastarujų atitikmenų ir dūrinių santykis minėtuose sąrašuose (3 : 14) rodytų polinkį, prieštaraujantį tradiciniam darinių (daiktavardžių) pasiskirstymui kalboje: galūnių vedinį yra gal truputį daugiau negu sudurtinių daiktavardžių (DLKG 86) arba beveik tiek pat (Urbutis 1961: 65). O sąrašuose sudurtinių naujadarų beveik penkis kartus daugiau nei galūnės vedinį.

Tokį santykį iš dalies galėjo lemти vienas iš nusistatyti formalų naujadarų skyrimo kriterijų: žodis, nors ir kitokia reikšme pateiktas LKŽ, naujadaru nelaikomas (kaip jau buvo minėta, kai kurie iš jų gali būti ir naujai padaryti, ne tik nauja reikšme atgaivinti lietuvių kalbos žodžiai). Bet, net ir pridėjus tokius galimus naujadarus, dūrinių ir galūnės vedinį santykis neatitinktų tokiu darinių santykio bk.

Galima būtų įtarti dūrinių perteklių atsiradus dėl kitų kalbų įtakos. Bet vargu ar tokį įtarimą galima pagrasti. Štai sudurtinių atitikmenų yra kéturiolika, o jais keičiamų sudurtinių skolinių – tik šeši. Taigi ir nesudurtinis skolinys gali būti keičiamas sudurtiniu atitikmeniu, o tai gana netikėta: lietuvių kalboje dūryba menkiau išplėtota, todėl didesnė tikimybė, kad konvergencinėje daryboje anglų kalbos dūrines bus atliepiamas vedinis (Pažūsis 1989: 65). Ir atvirkščiai: devyniems sudurtiniams skoliniams siūloma su priesagomis padarytų atitikmenų, galūnių vedinį. Tai rodytų, kad tiesioginio ryšio tarp keičiamojo skolinio ir jam siūlomo lietuviško atitikmens darybos būdo veikiausiai nėra.

Iš tiesų tokia dūrinių gausa galbūt nė nereikėtų stebėtis, nes viena iš pastebėtų naujadarų darybos tendencijų – sudurtinių žodžių (palyginti su priesagų ir galūnių vediniais) santykinis pagausėjimas (Gaivenis 1980: 31).

Kad galūnės vedinį ir dūrinių santykis pastarujų dešimtmeciu kalboje linkeš kisti dūrinių naudai, rodytų ir terminų tyrimai: dūryba čia užima antrą vietą po priesagų vedinį (Keinys 1979: 155; 1983: 70). Bet taip pat teigama, kad galūnių vediniai visu pajėgumu dar nepanaudojami, ir kuriant įvairių sričių terminiją jais būtų galima ir net patartina daugiau remtis (ten pat, 1979). Matyt, reikėtų į tai atsižvelgti ir teikiant atitikmenis.

Išvados

1. Iš visų NS ir SA sąrašuose naujosioms svetimybėms siūlomų atitikmenų naujadarai sudaro apie trečdalį su puse. Tokį santykį lėmė kelios priežastys: 1) ne visada naujaja svetimybe įvardijamas naujas dalykas, todėl ji keičiamā jau turėtu lietuvišku žodžiu; 2) dažni daugiažodžiai (sudėtiniai) atitikmenys, kurių dėmenimis paprastai eina seni lietuviški žodžiai ar jų formos; 3) atitikmenys, kurių grafinė raiška sutampa su žodynuose esančių lietuvių kalbos žodžių, o leksinė reikšmė nutolusi ar visai kita, remiantis formaliu kriterijumi (žodyne užfiksuotas darinys), darybos požiūriu (išskyrus darybinį homonimą) nelaikomi naujadarais.

2. Beveik visi naujadarai (išskyrus keletą būdvardžių, įeinančių į sudėtinį atitikmenį) yra daiktavardžiai. Atitikmenų darybai panaudoti trys iš keturių pagrindinių lietuvių kalbos žodžių darybos būdų: daugiausia priesagų vedinių (25), beveik per pusę mažiau – dūrinių (14), labai nedaug galūnės vedinių (3). Visai nepanaudota priešdėlinė daryba. Tradiciškai priešdėlių vediniai iš visų darinių (daiktavardžių) yra rečiausiai, todėl, matyt, ir čia tokia tendencija neturėtų labai stebinti.

Toks darinių santykis prieštarauja tradiciniam jų pasiskirstymui kalboje. Tradicine galima laikyti tik priesagų vedinių gausą: jų yra 1,3 karto daugiau negu visų kitų darinių.

Didelis dūrinių procentas nėra visai netikėtas, nes pastarojo dešimtmečio tyrinėjimai atskleidė dūrinių gausėjimo polinkį. Šio proceso, matyt, nereikėtų sieti vien su išoriniais veiksniais: germanų kalbą, kuriose dūriniai itin populiarūs, poveikiu. Skolinių ir jų atitikmenų darybos tyrimas rodytų, kad tiesioginio ryšio tarp keičiamojo skolinio ir jam siūlomo lietuviško atitikmens darybos būdo veikiausiai nėra.

3. Daugumos naujadarų darybos motyvacija autentiška. Yra skolinių ir atitikmenų porų, kurių semantinė motyvacija panaši, bet skiriasi darybos būdas. Porų, kurių darybos motyvacijos panašumai akivaizdūs, labai nedaug (pastarieji atitikmenys yra sistemiški, tipiški, semantiškai „skaidrūs“ dariniai).

4. Būtina tirti skolinių ir jų atitikmenų vartoseną, ir, remiantis tais tyrimais, tekti visuomenei priimtinus, turinčius daugiau galimybų prigyti tinkamai motyvuotus naujadarus.

Gauta 1999 05 28

Nagrinėjamų naujadarų sąrašas

autostopininkas (*hitch-hiker*) SA
banglentė (*serfingas*) NS
burlentė (*vindserfingas*) NS
dantisiūliai (*flosai*) SA
dažasvydis (*peintbolas*) NS
dešrainis (*hotdogas*) NS
dėlionė (*puzlis, pūzlė*) NS
dėstiniš (*puzlis, pūzlė*) NS
didkepsnis (*steikas*) NS
didmaišis (*bigbegas*) SA
garsajuostė (*audiokasetė*) SA
gaviklis (*peidžeris*) SA
glaustinukė (*bodis*) NS
graibstinys (*bestseleris*) SA
greitmaistis (*fast-food*) SA

gruzdataukiai (*fritiūras*) SA
gruzdintaukiai (*fritiūras*) SA
gruzdintuvė (*fritiūrinė*) SA
ieška (*peidžingas*) SA
javainiai (*miusliai*) NS
kéglinė (*kégelbanas*) SA
kibučiai (*puzlis, pūzlė*) NS
maistalas (*junk-food*) SA
mėsainis (*hamburgeris*) NS
odašveitis (*pilingas*) SA
riedutininkas (*skeiteris*) NS
rinkodara (*menedžmentas*) SA
sauskelnės (*pampersai*) NS
segiklis (*steipleris*) NS
skiautinys (*kviltas*) SA

skrudintuvas (<i>tosteris</i>) SA	užkandukas (<i>snekas</i>) NS
smiginis (<i>dartas, dartsas</i>) NS	užrašinė (<i>organizeris</i>) NS
smigis (<i>dartas, dartsas</i>) NS	vadybininkas (<i>menedžeris</i>) SA
spalviklis (<i>markeris</i>) SA	vaizdajuostė (<i>videokasetė</i>) SA
striksė (<i>cheerleader</i>) SA	valdytuvas (<i>serveris</i>) SA
sūrainis (<i>čyžburgeris</i>) NS	žuvainis (<i>fišburgeris</i>) NS

SUTRUMPINIMAI

ALKŽ	- <i>Atgalinis dabartinės lietuvių kalbos žodynas / sud. V. Žiliński</i> , Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, 1995.
ALŽ	- <i>Anglų-lietuvių kalbų žodynas</i> , Vilnius: Žodynas, 1997.
CID	- <i>Cambridge International Dictionary of English</i> , Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
D	- dienraštis „Diena“.
DLKG	- <i>Dabartinės lietuvių kalbos gramatika</i> , Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
DŽ,	- <i>Dabartinės lietuvių kalbos žodynas</i> , Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
ED	- <i>English Dictionary</i> , London: HarperCollins Publishers, 1995.
GK	- <i>Gimtoji kalba</i> .
KK	- <i>Kalbos kultūra</i> .
KTŽ	- <i>Aiškinamasis anglų-lietuvių kalbų kompiuterijos terminų žodynas</i> , Kaunas: Smaltija, 1997.
LKE	- <i>Lietuvių kalbos enciklopedija</i> , Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
LKG I	- <i>Lietuvių kalbos gramatika 1</i> , Vilnius: Mintis, 1965.
LKKN	- <i>Lietuvių kalbos komisijos nutarimai</i> , Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1998.
LKŽ I–XIX	- <i>Lietuvių kalbos žodynas 1–2</i> , Vilnius: Mintis, 1968–1969; 3–6, Vilnius: Valsčių politinės ir moksliinės literatūros leidykla, 1956–1962; 7–9, Vilnius: Mintis, 1966–1973; 10–15, Vilnius: Mokslas, 1976–1991; 16–17, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995–1996; 18–19, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997–1999.
LNK	- <i>Laisvas nepriklausomas kanalas (TV)</i> .
LR	- dienraštis „Lietuvos rytas“.
NŪE	- <i>Namų ūkio enciklopedija</i> , Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1987.
PLŽ	- <i>Prancūzų–lietuvių kalbų žodynas</i> , Vilnius: Margi raštai, 1997.
R	- dienraštis „Respublika“.
STŽ	- <i>Sporto terminų žodynas</i> , Kaunas: Lietuvos kūno kultūros institutas, 1996.
TV	- žurnalas „Tavo vaikas“.
TŽ	- <i>Tarptautinių žodžių žodynas</i> , Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
V	- savaitinis žurnalas „Veidas“.
VLŽ	- <i>Vokiečių–lietuvių, lietuvių–vokiečių kalbų žodynas</i> , Vilnius: TEV, 1997.

LITERATŪRA

- Ambrazas S. 1993: *Daiktavardžių darybos raida. Lietuvių kalbos veiksmažodiniai vediniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Beard R. 1990: The Nature and Origins of Derivational polysemy. – *Lingua* 81, 101–140.
- Gaivenis K. 1974: Naujadaras naujadarui nelygu. – *Kalbos kultūra* 27, 27–30.
- Gaivenis K. 1980: Naujadarai ir naujažodžiai. – *Mokslas ir gyvenimas* 2, 31.
- Gaivenis K. 1987: *Margas žodžių pasaulis*, Vilnius: Mokslas.
- Girčienė J. 1997: Seminaras svetimybė temą. – *Kalbos kultūra* 69, 111–117.
- Haugenas E. 1972: Хауэн Э. Процесс заимствования. – *Новое в лингвистике* 6, Москва: Прогресс, 344–382.
- Jakaitienė E. 1986: Dėl semantinės motyvacijos, kaip kodifikavimo kriterijaus. – *Kalbotyra* 37 (1).
- Kaulakienė A. 1974: Darybiniai vertiniai tiksliuoj mokslų terminijoje. – *Kalbos kultūra* 27, 30–32.
- Keinys S. 1975: Priesaginė lietuviškų terminų daryba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16, 7–56.
- Keinys S. 1979: Galūninė terminų daryba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 155–183.
- Keinys S. 1983: Lietuviškų sudurtinių terminų daryba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 22, 70–123.
- Kėzytė S. 1973: „Parduotų vasarų“ nauji žodžiai. – *Kalbos kultūra* 24, 37–43.
- Klimavičius J. 1997: Fritiūrinė – gruzdintuvė, fritiūras – keptaukiai. – *Gimtoji kalba* 2, 12–14.
- Kniūkštė P. 1979: Lingvistinis ir socialinis kodifikacijos santykis su norma. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 85–91.
- Mikelionienė J. 1998: Naujažodžiai Vytauto Didžiojo universiteto kompiuteriniame tekste. – *Jono Jablonskio konferencija „Nauji kalbos reiškiniai ir jų vertinimas“*. Pranešimų tezės. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 11–12.
- Pažūsis L. 1975: Vadinamieji tarptautiniai žodžiai Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje. – *Mūsų kalba* 2, 33–39.
- Pažūsis L. 1989: Konvergencinė žodžių daryba. – *Kalbotyra* 40(1), 58–73.
- Simonaitytė V. 1979: Socialiniai veiksniai ir žodžių daryba. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 101–109.
- Skardžius P. 1996: *Rinktiniai raštai 1. Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Skardžius P. 1997₁: Bendrieji sumetimai. 7. Tarmybės, naujadarai ir svetimybės. – *Rinktiniai raštai* 2, 76–85, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Skardžius P. 1997₂: Verstiniai ir reikšminiai skoliniai. – *Rinktiniai raštai* 2, 277–281, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Urbutis V. 1961: Dabartinės lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių daryba. – *Dabartinė lietuvių kalba*, Vilnius: Valstybinės politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 65–121.
- Urbutis V. 1978: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslas.

NEOLOGISMS AS EQUIVALENTS OF NEW BORROWINGS

Summary

New borrowings and their Lithuanian equivalents are a two-fold phenomenon covering the process of borrowings and the evolution of new derivatives. It may include semantic neologisms, nominal word-groups and true derivative neologisms. After having investigated the lists of new borrowings and their equivalents submitted to the society, it has turned out that the latter comprise about one third of all equivalents.

Almost all newly-made equivalents are nouns. They have been produced on the basis of three out of four modes of derivation of the Lithuanian language; the majority of them are suffixation derivatives (25), about half as many are compounds (14) and just a few inflectional derivatives (3). Prefixation has not been employed at all.

The proportion of inflectional derivatives to compounds (3 : 14) would testify to a tendency that is contrary to the traditional distribution of derivatives in a language where compounds are nearly as numerous as inflectional derivatives. However, the proportion is not completely unexpected. One of the tendencies of the evolution of neologisms is a relative increase of compounds (as compared to prefixation and inflectional derivatives).

It is only the high number of suffixation derivatives that can be attributed to the traditional modes of derivation – there are 1.3 times as many suffixation derivatives as there are other derivatives. Traditionally, the prefixation derivatives are the least productive, therefore the tendency is not surprising.

Most borrowings are systemic and belong to the neologisms of typical derivation. No negative influence of other languages has been observed.